

KAJETAN GANTAR
Slovenska Akademija Znanosti in
Umetnosti

UDK: 929:821.124

PROFESOR SILVO KOPRIVA IN ZAČETKI NJEGOVE LATINSKE VERZIFIKACIJE

Abstract: Agitur de Silvestre Kopriva (1908-1991), magistro olim nostro, eiusque inceptis poeseos Latinae, quam Petar Ilievski plurimi aestimavit. Kopriva iam duo decennia ante quam ipsius nomen in ephemeride ŽA (1954) occurrit, versus Latinos homoioteleutis euphonicis ornatos „rhythmicæ“ canere conatus est. Cuius artis poeticae exemplar ex-imium versio carminis *Mutus de Osoje* praebet, Septembri 1937 scripta, quae hic denuo (mendis purgata) divulgatur et interpretatur. Attamen post tot annos Kopriva artem poeseos *rhythmicæ* omisit et versus Latinos quantitatem syllabarum observans scribere conatus est. Hanc alteram viam poeseos Antonio Sovrè (1885-1963) suadente ingres-sus est. Nam in documentis qui post mortem Silvestris apparuerunt, epistula Sovreti (sine die, sed sine dubio 1953 scripta) inventa est, in qua non solum iudicia dura de poesi „rhythmicæ“, sed etiam consilia metricæ classicae „quantitativæ“ propitia leguntur, quibus commotus Kopriva rationem poeseos suae Latinae mutandam esse putavit.

1

Letos mineva četrto stoletja od smrti Silva Kopriva (1908-1991), enega najplodnejših in najzvestejših sodelavcev Žive antike. Od leta 1954 do svoje smrti je v ŽA objavil okoli 130 latinskih pesmi, deloma svojih izvornih stvaritev, še več pa prevodov poetičnih umetnin ne samo iz domače slovenske, ampak tudi iz svetovne poetične zakladnice drugih narodov. Pokojni akademik Petar Ilievski ga je vseskozi kot urednik Žive antike spodbujal, naj našo revijo bogati z latinskimi verzificiranimi stvaritvami: Koprivove latinske pesmi in prevodi se v Živi antiki - tako se je Ilievski nekoč izrazil - bleščijo kot žlahtni biseri, ki poživljajo sivino učenih filoloških razprav. Prav od Ilievskega je prišla pobuda, naj se vsa latinska pesniška in prevodna žetev Silva Kopriva natisne v samostojni knjigi z naslovom *Versus Latini* kot osmi zvezek serije *Posebnih izdanj (Singulares editiones ŽA)*. Zato ni slučaj, da je med

izdajateljki knjige *Versus Latini*, ki je izšla leta 1989, na prvem mestu navedeno ime Ilievskega: *Hoc volumen Petrus Chr. Ilievski et Caietanus Gantar Miodrago M. Todorović et Breda Čop adiuvantibus edendum curaverunt*. Ilievski se je v težkih razmerah, ko je v Jugoslaviji galopirala hiperinflacija, ob knjigi Koprivove latinske poezije spustil v veliko finančno tveganje in se je moral s tem v zvezi nato ubadati celo s takšnimi banalnimi vprašanji kot npr., kdo bo kril še neporavnani račun za natis zadnje (osme) tiskarske pole v knjigi.¹ Čeprav so izdajo Koprivovih latinskih verzov denarno podprle tudi nekatere ustanove iz Slovenije (Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, Društvo za antične in humanistične študije Slovenije, Društvo slovenskih književnih prevajalcev) in se je našel celo kak zasebni mecen,² pa je vsa teža bremena nazadnje padla na ramena Ilievskega. V zadoščenje mu je bilo vsaj to, da vloženi denar ni padel v prazno in naporji niso bili zaman, saj je objava Koprivove knjige *Versus Latini* naletela na ugodne odmeve ne samo pri nas, ampak tudi v tujini.³

Silvo Kopriva je svoje latinske prepesnitve začel objavljati leta 1954, ko so v četrtem letniku ŽA izšle tri pesmi: ena slovenska (Prešernova gazela *Vas est, grata, tua suavis mea nominis ode*), druga makedonska (narodna *Vites virgo conserit*), tretja hrvaška (Nazorjeva *Galjotova pesem / Carmen remigis*).

Sam sem imel srečo, da sem profesorja Kopriva spoznal že sedem let pred tem, in sicer leta 1947 kot dijak petega razreda ljubljanske klasične gimnazije, kjer nam je bil Kopriva profesor zgodovine. V tistih letih so namreč pouk klasičnih jezikov povsod občutno krčili, zato je moral Kopriva poučevati tudi nekatere druge predmete, najrajši zgodovino starega veka, ki je bila v učnem načrtu za peti razred gimnazije. Ravno med poukom zgodovine je nekoč naš razred obiskala delegacija mednarodne organizacije UNRRA, da bi mene, ki sem bil repatriiranec iz begunskega taborišča, med poukom fotografirala. Bilo je aprila 1947, med uro zgodovine, ki jo je imel profesor Kopriva. Fotografija je bila dva meseca

¹ V svoji korespondenci hranim npr. pismo Ilievskega (na dveh gosto tipkanih straneh!), datirano 27. novembra 1989, kjer piše med drugim, kako je povprečje tiskarskih stroškov za eno polo (*prosek jednog tabaka*) od marca 1989, ko je rokopis šel v tiskarno, do novembra istega leta poskočilo od 20 milijonov na 45 milijonov dinarjev.

² Naj omenim npr., da je naš rojak Boleslav Povšič, profesor latinščine na ameriški univerzi v Bowling Greenu (Ohio), tudi sam bleščeč latinist (med drugim avtor latinske slovnice, objavljene v latinščini pod naslovom *Grammatica Latina* 1974), podprl izdajo z zneskom 100 dolarjev.

³ Tako je npr. graški profesor Franz Loretto objavil studiozno poglobljeno in laskavo oceno v reviji *Ianus*, strokovnem glasilu avstrijskih klasičnih filologov (*Ianus* 11, 1990, 109-110).

za tem (junija 1947) objavljena v trojezičnem (hrvaško-angleško-slovenskem) biltenu Unrre. Dejansko je to moja prva fotografija, objavljena v kakem javnem glasilu.⁴

S profesorjem Koprivom sem se srečeval tudi še naslednje šolsko leto pri neobveznem začetnem tečaju grščine (čeprav sem se prej tri leta v rednem programu učil grščine), ki ga je po odstranitvi grščine iz rednega predmetnika – ob blagohotni naklonjenosti takratnega ravnatelja Staneta Meliharja – vodil profesor Kopriva in vanj z velikim entuziazmom vabil dijake višjih razredov klasične gimnazije.

Ker sem torej profesorja Kopriva že nekaj časa dobro poznal in visoko cenil, sem se ob branju njegovih latinskih verzov v ŽA večkrat spraševal, ali se je morda že pred objavami v ŽA kdaj ukvarjal s prevajanjem poezije v latinščino. In kaj ga je nagnilo in motiviralo, da se je lotil tega zahtevnega in zamudnega, pa razmeroma malo odmevnega in najbrž težko objavljivega verzificiranja?

2

Do odgovora na ta vprašanja sem se dokopal šele nekaj desetletij pozneje, ko sem po profesorjevi smrti pregledoval njegovo rokopisno zapuščino, ki mi jo je dala na vpogled pokojnikova vdova, gospa Antonija Kopriva.⁵

V tej zapuščini je moja pozornost zbudil predvsem zvezčič majhnega formata (12 x 19 cm), ki je obsegal 96 strani, popisanih s profesorjevo kaligrafsko pisavo. Na prvi strani zvezka sem bral latinski prevod Aškerčeve balade *Mutec Osojski - Mutus de Osoje*, ki je najbrž sploh najstarejši Koprivov latinski pesniški prevod. Prevajalec je na koncu tega prevoda dodal tudi datum nastanka: September 1937. Potemtakem je torej Kopriva začel slovenske pesmi presajati v latinščino že sedemnajst let pred prvo tiskano objavo, še preden je dopolnil trideset let. V teh letih (1934-40) je Kopriva služboval kot profesor na gimnazijah na Hrvaškem, najprej (1933/4) na dominikanski gimnaziji v Bolu (na otoku Braču), nato pa (1934-40) v Novi Gradiški (v Slavoniji), daleč od rodne Slovenije. In še posebej daleč od Osojskega jezera, tretjega največjega jezera na Koroškem, prizorišča omenjene balade.

Prevod Aškerčeve balade je nastal septembra, torej v začetku

⁴Podrobnosti o ozadju takratnega obiska Unrre na ljubljanski klasični gimnaziji sem skušal osvetliti v knjigi svojih spominov z naslovom *Zasilni pristanek* (Ljubljana 2011), v poglavju *Peripetije ob vrnitvi v Jugoslavijo* (str. 48-52).

⁵Po smrti gospe Antonije Kopriva hrani rokopisno zapuščino njun sin, zdravnik-pediater dr. Silvo Kopriva.

šolskega leta. Je morda Kopriva med počitnicami pred tem obiskal Koroško (kot nam je znano, je Kopriva v počitnicah zelo rad potoval na tuje, zlasti z vlakom)? Se je ustavil morda tudi v znamenitem benediktinskem samostanu ob Osojskem jezeru? Je morda v času svoje prve službe v samostanski gimnaziji v Bolu na otoku Braču, na katero je ohranil lepe spomine,⁶ slišal kdaj podobno zgodbo, npr. o kakem spokorniku med tamkajšnjimi dominikanskimi brati? Ga je morda Aškerčeva balada, pretresljiva v svoji ponotrzanjeni katarzi, že prej kdaj, že ob samem branju, globoko impresionirala in nanj naredila močan vtis? Si je morda zato prav to balado izbral za svoj poetični prvenec, za prvi preizkus svojih pesniških zmogljivosti in sposobnosti?

Poleg Mutca Osojskega so v istem zvezku še latinski prevodi nekaterih drugih pesmi, med njimi:

Silvin Sardenko, *V predmestni krčmi – In caupona suburbanea*,

Po jezeru bliz Triglava – *In lacu*,

France Prešeren, *Zdravilo ljubezni – Remedium amoris*,

France Prešeren, *Memento mori*,

Josip Pagliaruzzi-Krilan, *Dekle in ptica – Virgo et avis*,

Fran Levstik, *Ubežni kralj - Rex fugitivus*,

Simon Gregorčič, *Jeftejeva prisega – Iusurandum ducis Jephthe*,

Matija Valjavec, *Razbojnik – Praedo*,

Valentin Orožen, *Lastavki – Hirundini*.

Vse naštete pesmi je Kopriva prevedel po akcentuacijskem načelu, tako da je ritem slovenske pesmi, zaporedno menjavanje poudarjenih in nepoudarjenih zlogov v njej, skušal kar najzvesteje presaditi tudi v latinščino. In kjer se je slovenska pesem rimala, si je prizadeval, da bi se rimali tudi prevedeni latinski verzi, pri čemer se ni oziral na kvantiteto zlogov, na sosledje njihovih dolžin in kračin.

Poleg pesmi je v omenjenem zvezku v nadaljevanju še nekaj latinskih proznih besedil, krajših poučnih in zabavnih zgodb in anekdot, med drugim še nedokončan prevod (oziroma nekakšna parafraza) slovite Boccacciove novele o sokolu (*Falco venaticus*, Decameron V 9).

3

Drugo besedilo v Koprivovi rokopisni zapuščini, ki je v me-

⁶In sicer je imel na tiste čase tako lepe spomine, da se je še štirideset let pozneje udeležil slovesnosti ob 500-letnici tamkajšnjega dominikanskega samostana in za to priložnost napisal slavnostno pesem, ki je objavljena tudi v *Versus Latini* (p. 120).

ni zbudilo še večje zanimanje, pa je neko nedatirano pismo Antona Sovreta (1885-1963), ki se nanaša na prevode v omenjenem zvezku. Kopriva je zvezek s svojimi prevodi očitno pokazal Antonu Sovretu na vpogled, Sovrè pa mu je v pismu takole odgovoril:

Dragi gospod kolega

Vaše prevode sem prebral in dobil ob njih vtis, da imate precej spretnosti za verzifikacijo; tako je *Mutec Osojski* še kar dober, tudi *Memento mori* bi ne bil pod nič, ko bi bili *življenja tatu* prevedli kako drugače ko z *vitae lues* in *prat'ke* ne s *charta quaevis*. *Ubežni kralj* in *Jeftejeva prisega* se pa nista posrečila. Vendar se jaz načelno za tak način prevajanja v latinščino ne morem ogreti. Saj so na primer *Carmina Burana* prav čedne stvari, zlasti *Archipoeta*, toda - latinske niso! Akcentujoči ritem mi tu pač ne gre in ne gre, še manj pa rima; in najsi so Ambrozijeve in drugih cerkvenih pesnikov himne še tako slavne - latinske niso! Na latinsko je treba prevajati v latinskem jeziku, ne pa v jeziku *Obscurorum viro- rum*, in pa v klasičnem metrumu! Za vzorec Vam pošljem dva svoja prevoda; pogledjte *Brodnika* in prepričajte se, da je klasičnemu pesniškemu jeziku zelo blizu, z nekaj izjemami, kajpa, heksameter dobro grajen, cezure izrazite in pravilne, tako da pesem res zveni po latinsko. Tudi pesniških ukrasov je dovolj, aliteracije, asonance itd. Tudi pri *Orglarju* vidite isto. Tu je jezik lirski, vidi se mu Horacova šola, na modernost spominja samo moderna vsebina, drugače je vse antično. Alkajska kitica je vseskozi izvedena do zadnje pike korektno, popolnoma po zgledu Horaca. Zato je prima vista branje težko in je treba pesem za razumevanje natančno analizirati, prav kakor kako Horacovo odo. Ko pa se pregrizete skozi, vidite, da je vsaka misel izvirnika precej točno podana, oblika pa sama v sebi skladna in vsebini primerna. Jaz se ne utegnem več baviti s to rečjo, ker mi primanjkuje časa in tega gre pri takem delu veliko v zgubo; Vi pa ste še mladi, imate, kakor vidim, veselje do te vrste prevajanja, in mislim, da tudi dovolj darovitosti. Poskusite! Od kraja je težko, treba je veliko in pazljivo brati, da dobite epsko in lirsko dikcijo v uho, razen tega pa je treba imeti vsaj prosodijo vseh imenskih in glagolskih obrazil v glavi, pa tudi celo vrsto korenskih dolžin, da ni treba prav za vsako besedo hoditi gledat v slovar zbog kvantitete. Če se boste kdaj lotili stvari, začnite na vsak način s heksametrom in distihom, od kraja manjše stvari, pa mi pokažite: tu Vam bom rad svetoval in pomagal. Kar se tiče proze v Vašem zvezku, ne vem, koliko je Vaše, vsekakor pa sem tudi tu med branjem mnogokrat mislil na že imenovane *Epistulae obscurorum virorum*: tudi tu je potrebna tesnejša naslonitev na dikcijo klasičnih piscev.

Pozdravljeni!

Vaš A. Sovrè

Dokaz, da se Sovretovo pismo nanaša na ta zvezek, so tu pa tam obrobne korekture, napisane z rdečim svinčnikom, v značilni vehementni neutajljivi Sovretovi pisavi in dikciji. Zadnja takšna Sovretova obrobna korektura je v zvezku na strani 51. Nanaša se na Koprivov izraz *gregem suam* in se glasi: *grex fem. pač šele po Kr., na napisih, n. pr. na epitafu škofa Gaudencija, najdenem 1925 pri Celju.*⁷

Kot rečeno, Sovretovo pismo ni datirano, vendar lahko sklepamo, da ga je treba datirati v leto 1953. Takrat se je namreč Sovrè intenzivno ukvarjal s prevodom *Pisem mračnjakov* (*Epistulae obscurorum virorum*), ki so izšla leta 1954 in na katera dvakrat namiguje v svojem pismu. Poleg tega je Sovrè malo prej (1952) v ŽA objavil nekaj svojih latinskih prevodov (Aškerčeva balada *Brodnik*, pet Prešernovih pesmi). Dva od teh prevodov (Aškerčeva pesem *Brodnik/Portitor*, Prešernova pesem *Orglar/ Organoedus*) navaja Sovrè Koprivu kot vzor, kako se takšnega prevajanja lotiti. Morda je ravno objava omenjenih Sovretovih latinskih prevodov v drugem letniku ŽA profesorja Kopriva spodbudila in opogumila, da je dve leti za njim še sam izročil enemu od urednikov ŽA (brez dvoma prof. Milanu Grošlju) nekaj svojih prevodov za objavo v ŽA.

Navedeno nedatirano Sovretovo pismo - kljub kritičnim zadržkom – vendarle nazadnje izzveni s priznanjem in blagohotno spodbudo, naj naslovljenec nadaljuje s svojimi latinskimi verzifikacijami, ki ji je nato dodana še obljuba, da mu je pri tem pripravljen z nasveti pomagati.

4

Sovretovo pismo Koprivu se mi zdi nad vse pomembno z dveh zornih kotov.

Po eni strani zato, ker presenetljivo odkritosrčno osvetljuje Sovretov odnos do antične poezije, kjer skorajda prisega na absolutni in izključujoči kriterij najstrožje klasike. Še zlasti nas prese- neča (ali pa kar nekoliko razočara) Sovretova apodiktična trditev, da „Ambrozijeve in drugih cerkvenih pesnikov himne“ niso latinske. Ob vsem spoštovanju, ki sem ga vedno čutil (in ga čutim še danes) do svojega akademskega učitelja Sovreta, pa se mi vsiljuje vprašanje: le kako je mogel Sovrè kot ne-Rimljan očitati Ambroziju, Rimljanu, ki mu je bila latinščina *sermo patrius*, da njegove

⁷Sovrè skuša Kopriva kritizirati, češ da je beseda *grex* kot samostalnik ženskega spola s stališča klasične latinščine hud spodrsrljaj. Vendar njegova trditev, da se beseda *grex* pojavi v femininu šele v obdobju po Kr., ni točna, saj se *grex* v femininu pojavi že v fragmentu epskega pesnika Hostija, ki je živel v 2. st. pr. Kr., in npr. tudi pri Lukreciju (98-55 pr. Kr.), prim. *De rerum natura* II 662: *buceriaeque greges*.

pesmi niso latinske? Kako je mogel kaj takega zapisati on, ki se je dve desetletji prej v slovenski javnosti uveljavil kot mojster v prevajanju Avguščina, velikega občudovalca Ambrozijeve besedne umetnosti?⁸ In kako je le mogel z obzorja latinščine a priori izločiti *Carmina Burana*, ki jih je še pred četrto stoletja sam vključil v svojo znamenito latinsko čitanko *Lanx Saturo*, ki je prelomno zazrezala v dotedanji ozko omejeni okvir latinske šolske lektire v našem šolskem sistemu?⁹

Drug vidik pomembnosti tega pisma pa predstavlja odmev in odločilen vpliv, ki ga je imelo pismo na nadaljnjo usmeritev Koprivove latinske verzifikacije. Očitno je namreč Sovretova kritična sodba segla Koprivu do srca. Zdi se, da je pod vplivom tega pisma opustil svoje dotedanje verzificiranje po akcentuacijskem načelu in je zato v svojih prevodih tudi čedalje bolj opuščal rime in se skušal preusmeriti v metriko po kvantitativnem načelu. Poslej je slovenske sonete in druge rimane ali nerimane pesmi rajši prevajal v latinske heksametre in elegične distihe, v jamske senarje, holijambe, Falajkove enajsterce, večkrat tudi v sapfiške, alkajske in asklepiadske kitice. In ko je pozneje izdal svojo *Latinsko slovnico* (1976), najobsežnejšo in najizčrpnjšo latinsko slovnico, kar jih je v slovenščini kdaj izšlo,¹⁰ je vanjo vpletel tudi obsežno (20 strani), podrobno, z vso akribijo napisano poglavje o latinski metriki. A vendar izključno le o kvantitativni metriki, saj v tem poglavju ni niti najmanjšega sledu o kakem pojavu ali o možnosti verzifikacije po akcentuacijskem načelu, kot ga je Kopriva sam „zagrešil“ v mladih letih. V njem tudi ni nobene omenbe o postopnem izginjanju in usihanju kvantitativne prozodije pri krščanskih in drugih poznorimskih pesnikih.

O tem, do kako velikega in temeljitega preobrata je prišlo v Koprivovi latinski verzifikaciji pod vplivom Sovretove kritike v tem pismu, nam najlepše priča ravno omenjeni zvezek. V njem se osem strani za zadnjo (malo prej omenjeno) Sovretovo kritično opombo (v zvezi s femininom besede *grex*), na strani 60, pojavi prvi prevod v kvantitativni metrični tehniki: gre za prepesnitev slovenske narodne pesmi *Soča voda je šumela* (*Sontii lymphae strepitu sonabant*) v sapfiških kiticah. Morda ni naključje, da je ob tem zapisal

⁸Aurelii Augustini *Confessiones*, poslovenil A. Sovrè (Celje 1932), zlasti p. 93-94.

⁹Anton Sovrè, *Lanx Satura* - Latinska čitanka za gimnazije (Ljubljana 1928), p. 305-312.

¹⁰Koprivova *Latinska slovnica* (Ljubljana 1976) je izšla sto let po izidu prve *Latinske slovnice za slovensko mladež*, ki jo je leta 1875 izdal p. Ladislav Hrovat, v vmesnem obdobju so izšle latinske slovnice Valentina Kermavnerja (1885, 1893), Josipa Tominška (1906), Josipa Pipenbacherja (1910, 1922), Rudolfa Južničiča in Korbarja (1940), tako da se je Kopriva lahko naslonil na bogato stoletno tradicijo in jo s svojo *Latinsko slovnico* dostojno nadaljeval.

tudi datum (datumi se v tem zvezku sicer zelo redko pojavijo): *Mense Januario 1954*.¹¹ Za pesmijo *Soča voda je šumela* sledi še nekaj drugih pesmi, ki so poslej vse zložene samo še v kvantitativni tehniki; najprej tri pesmi, ki so bile, kot omenjeno, objavljene leta 1954 v ŽA (Prešernova prva gazela, makedonska narodna, Nazorjeva *Galjotova pesem*), za njimi Prešernov sonet *Komur je sreče dar bila klofuta* (*Cui fortuna alapam dedit maligna*) in Kajuhova *Takrat, ko je prvič ročice razprl* (*Cum manus parvas teneras tetendit*).

Zanimivo, da je Kopriva nekaj pesmi, ki jih je sprva prevedel v akcentuacijski tehniki, pozneje znova še enkrat polatinil po kvantitativnem načelu. Tako srečamo npr. v tem zvezku Levstikovo balado *Ubežni kralj* najprej z naslovom *Rex fugitivus* v akcentuacijski verziji (v peterostopnih jambih), nato pa pod naslovom *Rex profugus* v elegičnih distihih, grajenih po pravilih kvantitativne metrike. Še bolj presenetljivo pa je, da ne ene ne druge verzije ni objavil v ŽA, morda pod vtisom Sovretove kritike, saj je Sovrè v začetku že večkrat omenjenega pisma Koprivu izrecno zapisal, da se mu *Ubežni kralj* in *Jeftejeva prisega* nista posrečila. Podobno je Prešernov sonet *Memento mori* v prvi verziji preveden v rimanih laških enajstercih (*endecassillabi*), v poznejši verziji pa v asklepiadejih.¹²

Kopriva si je Sovretovo kritiko in priporočilo, naj pesni in verzificira samo še v kvantitativni tehniki, tako zelo vzel k srcu, da se je pozneje branil in nasprotoval, da bi v zbirko *Versus Latini* uvrstili tudi pesmi, ki temeljijo na akcentuacijskem načelu (tako imenovane „ritmične prevode“, kot jih je sam označeval). Le z veliko težavo in šele po dolgotrajnem prigovarjanju smo ga nazadnje pripravili do tega, da je dovolil natisniti vsaj nekaj najlepših med njimi, npr. narodno *Škrjanček poje* (*Alauda cantat parvula*), Prešernovo *Zdravilo ljubezni* (*Remedium amoris*), Oražnovo *Lastavki* (*Hirundini*), Jenkovo *Ko je sonce vstalo* (*Cum sol ortus est*). In še ob teh primerih je vztrajal, da mora biti pri objavi izrecno in dosledno vedno dodana oznaka *rhythmice*. Posebej me preseneča, da ni dovolil, da se v zbirko uvrstita njegova ritmična prevoda dveh popularnih Marijinih nabožnih pesmi, čeprav se v njegovi latinski prepesnitvi velikokrat prepevata tudi daleč izven meja naše ožje

¹¹Pesem *Sontii lymphae* je bila postumno objavljena v ŽA 41-42 (1992), p.78, ob njej pa je bil zmotno natisnjen datum 8. III 1991. Gre verjetno za datum, ko je rokopis te pesmi (tako kot pet drugih Koprivovih pesmi) prispel v redakcijo ŽA ali bil oddan v tisk. Pravilni datum nastanka te pesmi je torej januar 1954.

¹²Torej v isti slovesni metrični shemi, v kakršni sta zloženi uvodna in sklepna pesem Horacijeve zbirke *Carmina I 1 in III 30*): *Maecenas atavis edite regibus, Exegi monumentum aere perennius*

domovine.¹³

5

Omenjene Koprivove pomisleke in zadržke nekoliko lažje razumemo, če jih vrednotimo v kontekstu velike in nesporne avtoritete, za kakršno je takrat v Sloveniji na področju latinistike in antike nasploh veljal Sovrè. Sovrè se je namreč že od vsega začetka in nato čedalje bolj ogreval in navduševal le še za vrhunske dosežke antične klasike, pri čemer je odstopanja in odmike od klasike v ožjem pomenu besede odtraval na rob interesov. Gre za podobno ožjenje okvirov, kot ga opazamo tudi v Sovretovem odnosu do grštva. Sovrè npr. v svoji najobsežnejši in najpomembnejši monografiji, v *Starih Grkih* (1939), po eni strani čudovito nazorno in slikovito, v sočnem in klenem besedišču predstavlja in povzdiguje arhaično in klasično grško kulturo. Toda čeprav so v monografiji nato podrobno opisani in zajeti tudi boji in spopadi za Aleksandrovo politično dediščino, pa ni v njej nobenega namiga na kulturni fenomen helenizma.¹⁴

V nasprotju s takšnim oženjem v okvire najstrožje klasike pa mislim, da je – vsaj na področju latinske verzifikacije – mladi Kopriva ubiral dobra in prava pota, ko se je spuščal na perspektivno polje „ritmičnega pesništva“. Kot kažejo novejšje težnje in tokovi v okviru prizadevanj za oživljeno latinščino in objave neolatinske poezije (npr v reviji *Vox Latina*, ki pod uredništvom uglednih latinistov izhaja že pol stoletja v Saarbrückenu), se latinski pesniški ustvarjalnosti lahko piše bodočnost tudi v smeri „ritmiziranja“. In ta bodočnost se zdi veliko obetavnejša kot pa vztrajanje pri oklepanju tradicionalnih obrazcev kvantitativne metrike.

Vrsta neolatinskih pesnikov se namreč odlikuje po tem, da po eni strani sicer suvereno obvladujejo zakonitosti in pravila kvantitativne metrike, a obenem iščejo nove in prožnejše izrazne možnosti tudi v smeri „ritmiziranja“ (ali „akcentuiranja“).¹⁵ Najlepši dokaz za to nam nudi vpogled v antologijo sodobne neolatinske poezije, ki je izšla v Louvainu aprila 2001 iz recitalov ob dvo-

¹³Gre za pesmi *Ko zarja zjutraj se razgrinja* (*Aurora mane rubescente*) in *Veselo pesem, jezik moj, Mariji v čast in slavo poj* (*O lingua mea, cantu laeto at laudibus Mariam macta*).

¹⁴Prim. prispevek *Anton Sovrè in njegova monografija o Starih Grkih* v drugi izdaji *Starih Grkov* (Ljubljana 2002).

¹⁵ Izraza *ritmiziranje* ali *akcentuiranje* sta se udomačila v strokovni terminologiji kot nasprotje t.i. „kvantitativne metrike“. Prim. Springhetti, *Lexicon philologiae*, p. 562: *versificatio vel poesis rhythmica dicitur quae accentuum distributionem in versu spectat (ut generatim in linguis romanis, germanicis, etc.); dum poesis metrica vel quantitativa attendit ad syllabarum quantitatem seu longitudinem et brevitatem*.

dnevnem srečanju neolatinskih pesnikov iz najrazličnejših držav.¹⁶ Med njimi najbolj izstopa Tuomo Pekkanen, *flos philologorum Finnicorum*, ki je ob domiselni imitaciji izvirne tradicionalne finske ritmične kitice (v rimanih štiristopičnih trohejih, obogatenih z razkošjem aliteracij) ustvaril eno najlepših neolatinskih pesniških umetnin dvajsetega stoletja, prepesnitev slovitega finskega nacionalnega epa Kalewala.¹⁷

Zanimiv orkerster v omenjeni antologiji predstavlja še polducat pesnikov, ki gojijo latinsko haiku-poezijo.¹⁸ In naj med vidnejšimi neolatinskimi pesniki, ki niso zajeti v omenjeni antologiji, omenim Thomasa Lindnerja iz Avstrije. Njegova zbirka *Lyra Latina* (Wien 1994) je pozneje doživela celo že tekstno kritično izdajo (Wien 2012), ki je posebej zanimiva zato, ker je v kritičnem aparatu ob vsaki pesmi izrecno navedena tudi metrična shema; pri tistih, ki so „ritmizirane in rimate“, pa je navedeno še zaporedje rim,¹⁹

Če upoštevamo omenjene in druge vzore, ne bi bilo nič narobe, ko bi se iz rokopisne zapuščine pokojnega Silva Kopriva objavile tudi pesmi, do katerih je imel Kopriva sam morda določene zadržke.²⁰

6

Prvi korak v tej smeri je napravila že *Živa antika* sama, ko je po Koprivovi smrti - poleg občutenega nekrologa, ki ga je napisal Martin Benedik (ŽA 41-41, 1992, p. 115-117) - objavila tudi več

¹⁶Antologija je izšla pod naslovom *Flores Latini ex horto poesis hodiernae selecti, quos collegit praefatiunculisque instructos edidit Theodoricus Sacre* (= Dirk Sacre, Leuven 2001).

¹⁷Kalewala Latina (Helsinki 1986, 2. izdaja 1996). Poleg tega je Pekkanen mojstrsko polatinil tudi *Carmina sacra* (Helsinki 2003), zbirko balad, ki jih je spesnil Eino Leino, eden največjih finskih pesnikov (1878-1926).

¹⁸Gojiteljev latinske haiku-poezije je v resnici še veliko več. Na Flamskem so povezani v društvo *Harundine*, ki je ob petnajstletnici svojega delovanja (1995-2010) izdalo antologijo latinske haiku poezije pod naslovom *Orionem tangere* (Antwerpen 2010).

¹⁹Tako je npr. ob XXVIII pesmi pojasnilo: Rhythm. Rim. ABABDCDEFEG // HHGIJJKKLL Ob pesmi XXXIV je pojasnilo, da gre za sonet v petrarkovski rimani shemi, medtem ko je pesem XLIII opredeljena kot sonet *more Shakespeariano*.

²⁰Koprivova rokopisna zapuščina najbrž ni ohranjena samo pri uvodoma omenjenih sorodnikih, ampak po naključju lahko tudi pri njegovih znanih. Kot znano, je Kopriva ob raznih priložnostih rad napisal kako posvetilo v latinskih verzih, rad je tudi latinil literarne stvaritve svojih dijakov. Tako je npr. prevedel v latinske verze pesem *Tvoj mir (Tua pax)* moje žene Rože Gantar (ki je bila tudi njegova dijakinja), pred prevodom pa je dodal polatinjeno slovensko narodno *Deklica in ribica (Virgo et piscis)*. Prim. prilogo, p. 16

prevodov iz njegove rokopisne zapuščine, med njimi, kot že omenjeno, Aškerčevo balado *Mutec Osojski*.

Včasih se kak umetnik, pesnik ali prevajalec morda niti sam dobro ne zaveda, da se mu je rodila polnokrvna umetnina. Tako se je zgodilo pesniku Antonu Aškercu, ki je imel sam o svoji pesmi *Mutec Osojski* tako slabo mnenje, da je spočetka sploh ni maral uvrstiti v svojo prvo (in najboljšo) pesniško zbirko *Balade in romance* (1890), češ da je veliko „preobširna“, pa da je spesnena v nibelungi (Aškerčeva skrajšana oznaka za nibelunško kitico), ki mu je „predolgočasna in predolga“, zato jo mora „popolnoma predelati“.²¹ Zdi se, da je bil Aškerc tu, čeprav je v pesmi nekaj okornosti (zlasti v njenem zaključku), do sebe vendarle hiperkritičen;

V resnici je Aškerc v tej pesmi - ob zgodovinskem motivu zgodbe o poljskem kralju Boleslavu, o katerem viri poročajo, da je 8. maja 1079 v cerkvi pred oltarjem umoril škofa Stanislava - ustvaril eno svojih najboljših umetnin. Po izročilu naj bi bil kralj Boleslav za odpuščanje tega greha romal do samega rimskega papeža in nato delal pokoro za ta greh v benediktinskem samostanu ob Osojskem jezeru, kjer je kot anonimni in (fiktivno) nemi samostanski brat sedem let opravljal najnižja hlapčevska dela; šele na smrtni postelji naj bi spregovoril in se tamkajšnjemu opatu Tenhu kot bivši poljski kralj spovedal svojega krvavega dejanja.²²

Pozneje se je pesnik Aškerc, ob prigovarjanju razgledanega in tankočutnega urednika Frana Levca, omehčal, misel na predelavo opustil in pesem *Mutec Osojski* v prvotni metrični formi vključil v svojo drugo pesniško zbirko *Epske in lirske pesmi* (1896).

Podobno kot pesnik Aškerc je tudi prevajalec Kopriva v svo-

²¹ Aškerčevo pismo Franu Levcu 24. marca 1890, prim. France Bermik, *Pisma Frana Levca II* (Ljubljana 1971), 318. Urednik Levec, ki je bil nasprotnega mnenja, je Aškercu že pred tem pisal (v nedatiranem pismu : „Jako se čudim, da najpopularnejše balade svoje *Mutec Osojski* niste vzprejeli v zbirko. Ne veste, kako radi jo deklamirajo dijaki! Natisnite jo ... kajti *Mutca* res jako nerad pogrešam“, prim. France Bermik o.c., 134.

²² O možnem zgodovinskem ozadju te legende, ki je menda prvič zabeležena pri benediktinskem patru Josephu Wallnerju v njegovem delu *Annus Millesimus Ossiacensis* (1689), prim., Ilse Spielvogel Bodo, *Der Ossiacher See zwischen gestern und heute* (Klagenfurt 1993), poglavje *Vom Polenkönig Boleslaus* (p. 20-23). Mimogrede: Motiv, pa najsi je zgodovinski ali fiktiven, je v ljudskem izročilu tako globoko zakoreninjen, da Poljaki radi romajo k dozdevemu grobu kralja Boleslava in so poljski vojaki celo še leta 1945 na tem grobu vzdali spominsko ploščo v njegov spomin. O priljubljenosti motiva priča tudi dejstvo, da so ob 900 letnici Boleslavove smrti tu (in pozneje tudi na Dunaju) uprizorili verski misterij z naslovom *Nemi spokornik - Brat Boleslav* (*Der stumme Büsser - Bruder Boleslaus*), ki ga je uglasbil znameniti avstrijski komponist Dieter Kaufmann

jem prvencu, v latinski prepesnitvi Aškerčeve balade *Mutec Osojski*, čeprav je za življenje ni maral objaviti, ustvaril eno svojih najlepših prevajalskih umetnin.²³ To mu je moral z vso svojo avtoriteto priznati tudi Sovrè, ki mu je edino ob tem prevodu, čeprav zadržano, zapisal, „da je še kar dober“. A ni samo dober, imeniten je, še zlasti ob vživljanju v spokornikovo asketsko samostansko življenje. Naravnost vrhunski pa je v pretresljivo zgoščeni dikciji in v inovativni metrični shemi, ko presaja v latinščino nibelunško kitico, ki je antična metrika sploh ni poznala, Gre za *moderno nibelunško kitico*, ki je zgrajena iz štirih rimanih nibelunških verzov z dosledno jambsko mero (7 + 6 zlogov) in z obvezno umestitvijo središčne cezure.²⁴

Prav ob latinjenju nibelunške kitice se je Kopriva soočil s skoraj nerešljivimi problemi. Verzi v nibelunški kitici se namreč praviloma končujejo z moškimi rimami, število teh pa je v latinščini – zaradi pravila o akcentu na paenultimi – zelo omejeno. Akcent na zadnjem zlogu, ki je *conditio sine qua non* za moško rimo, se v latinščini pojavi le izjemoma (npr. pri imperativih zloženek z *dic* in *duc*).²⁵ Kopriva je problem reševal tako, da verzi izzvenevajo v ponavljajoče se daktilske „(pol)rime“, kar daje njegovi nibelunški kitici posebno zvočno dinamiko: *loqueris – graderis, nobili – pallidi, venerat – ambulat, loquitur – traditur, veneras – desideras, capite – quotidie, omnibus – tacitus, miserum – viaticum, fuerat – poterat, episcopo – gladio...*

Brez pretiravanja lahko zapišemo, da je z barvitostjo poetičnega besednjaka in z melodioznostjo dikcije Kopriva marsikje presegel lepoto izvirne Aškerčeve pesmi. Njegov prevod ni le *imitatio*, ampak v resnici to, kar so priporočali antični teoretiki: dober prevod mora biti *aemulatio*, tekmovanje z izvirnikom.

Takšna je npr. že prva kitica, ki oriše scenerijo dogajanja:

„*Pozdravljam te, oj temni, stoletni samostan!*“

²³Kot rečeno, je bila pesem sicer že pred 24 leti prvič objavljena v ŽA, vendar se je v takratno objavo prikradlo pol ducata tiskarskih napak, zato jo ob tem pri-spevku znova objavljamo v popravljeni in prečiščeni latinski obliki. Pesem je bila poleg tega objavljena tudi v okviru mojega predavanja pred avstriskim činstvom *Die Latinität in Slowenien von Mittelalter bis heute* (v reviji *Janus* 14, Graz 1993, p. 11 – 14).

²⁴Takšen tip nibelunške kitice je na osnovi izvirne srednjeveške epike v nemško poezijo uvedel romantični pesnik Ludwig Uhland (zato se označuje tudi kot *Uhlandstrophe*), v slovensko poezijo pa zlasti Prešeren in Aškerc. Obširneje o nibelunški kitici prim. Dušan Ludvik, *Srednjeveške in staronemške verzne oblike*, Literarni leksikon 4, (Ljubljana 1978), 1. poglavje: Nibelunška kitica (p. 5-15).

²⁵Izjeme taksativno našteva Kopriva v že omenjeni Latinski slovnici, v 2., 3. in 4. opombi k paragrafu 7 (p. 16).

*Pozdravljam te, zelena jezerska tiha plan!
 Prelepi skriti biser koroške ti zemljé,
 bo li miru kraj tebe tu našlo mi srce? “*
 „Saluto vetus, fuscum te monasterium,
 et te, tranquillum planum lacus smaragdinum!
 Praeclara margarita tu Carantaniae,
 invenietne pacem cor meum apud te?“

Gotovo se v latinski besedi *smaragdinum* barva jezerske gladine lepše blešči kot pa v slovenski *zelena jezerska plan*. Poleg tega se v *smaragdu* nakazuje, da je to res *margarita*, pravi biser, ki je v naslednjem verzu ponazorjen s čudovito aliteracijo (pet izbrušenih r-jev) in z odmevno asonanco (v 13 zlogih sedemkrat zapoje vokal a).

Podobno npr. tudi v četrti kitici latinski izraz *pacem desideras* bolj poetično zveni kot slovenski skoraj prozaični *počiti bi si hotel*. Posebno bogoslužna dikcija je v latinski verziji veliko bolj pristna (npr. *Sacrum Viaticum, pater bone, fit miraculum*) kot pa v izrazju slovenskega izvirnika (*popotnica, oče moj častiti, godi se čudo*).

In tudi če si je Kopriva kot prevajalec *metri causa* privoščil kako poetično licenco (največjo, ko je Aškerčevih *sedem dolgih let* skrajšal v *dvakrat tri leta*), mu to ob poetični domiselnosti latinškega števnikarja (*annos bis ternos*) radi spregledamo.²⁵

In ne nazadnje - *finis coronat opus*. In res se v zadnji kitici najlepše izkaže virtuoznost prevajalčeve mojstrovine. Pri Aškercu, v slovenskem izvirniku, se namreč zadnja kitica v pogrebni molitvi - zaradi rime - konča s precej nerodnim mašilom:

„Naj pride njega duša, o Bog, tja gor v nebo!
 Glej, delal je pokoro naš nemi samotar,
 brat Boleslav, kralj poljski ... zavreči ga nikar!“

Latinski prevajalec Kopriva pa je s tem, da je zaporedje verzov v izvirniku suvereno in radikalno premetal, molitev zaokrožil v veličasten finale, ki izzveni z občutjem globoko doživete pogrebne priprošnje k Bogu:

Polonus rex erat, scis, rex Bolesaus hic.

²⁵Težje bi mu spregledali latinjenje naslova s prepozicionalno oznako *de Osoje*, ko bi vendar lahko zapisal že izpričani pridevnik *Ossiacensis*. Morda so Kopriva k temu vodili domoljubni motivi, ker je na vsak način skušal opozoriti na slovensko etimologijo krajevnega imena *Osoje* in jo ohraniti tudi v naslovu. Prim. F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika II* (1982), p. 257, s. v. *Osoje*). O zgrešeni drugačni etimologiji prim. J. Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda I* (Celovec 1906-1912, p. 132).

*Agebat mutus noster, en poenitentiam.
O Deus, sume eius in coelum animam!*

Summarium

De Silvestre Kopriva eiusque inceptis poeticis Latinis

Paginae nostrae non solum piae memoriae doctissimi academici Petri Ilievski consecratae sunt, sed simul scriptae et ad anniversarium XXV mortis Silvestris Kopriva, magistri olim nostri, quem Ilievski per multos annos ad carmina Latina in ephemeride ŽA edenda et divulganda invitare et incitare non destitit. Quam ob rem nil mirum, si Ilievski primus fuit, qui Silvestris Kopriva carmina disiecta omnia in serie *Singulares editiones ŽA* colligenda esse proposuit, quin etiam labores herculeos de hoc proposito efficiendo sustinere non timuit.

Ceterum Silvester Kopriva iam septendecim annos priusquam prima carmina Latine reddita in Viva Antiquitate anno 1954 divulgavit, ipse per se versus Latinos conficere conatus est. Quod tamen non prius quam post mortem ipsius nobis aparuit, cum in habitaculo eius fasciculus parvus - duodeseptuaginta paginas continentem – in manus nobis venit, in quo carmina Slovenica Latine reddita legenda nobis erant, quibus addictae sunt narratinunculae sermone pedestri conscriptae. Ad primum in serie carminum (agitur de epyllio seu potius de *ballada* ita dicta vatis Slovenici Antonii Aškerc, inscripta *Mutus de Osoje*) Kopriva ipse etiam mensem et annum versionis suae addidit: September 1937. *Mutum de Osoje* in fasciculo carmina alia sequuntur, quae usque ad paginam LIX modulata sunt more rhythmico. Tum inopinante in pagina vicina (LX) carmen syllabarum quantitatem observans apparet, compositum ex strophis sapphicis, inscriptum *Sontii lymphae*. Cuius fasciculi in margine adnotationes rubro colore et alia quadam manu scriptae nonnumquam occurrunt, quae sine dubio manus Antonii Sovrè esse videtur. Fuit autem in Slovenia Sovrè tum professor linguae et litterarum Graecarum in Universitate Labacensi, vir doctissimus, qui summa auctoritate de rebus philologicis diiudicare solebat.

Ad fasciculum supra memoratum adiuncta est etiam epistula (sine die et sine anno) eiusdem Antonii Sovrè, quae quoad ad poesim Silvestris Kopriva pertinet, eximii momenti nobis esse videtur. Ex qua plane perspicuum est, Silvestrem fasciculum illum Antonio Sovrè misisse, ut opinionem et iudicium sibi de versibus suis Latinis exprimeret. Sovrè cum singula in versibus laudavit, plura des-

previt et hoc imprimis Silvestri persuasit, ut morem poeseos rhythmicae statim omitteret neve postea versus Latinos alio modo nisi syllabarum quantitatem observans scriberet eique tamquam ad exemplar imitandum duas versiones poeticas suas misit, quarum prima (Antonii Aškerc *Portitor*) hexametris dactylicis, altera (Francisci Prešeren *Organoedus*) strophis alcaicis modulata est.

Silvester Kopriva consilium Antonii Sovrè libenter accepit et postea versus quantitibus syllabarum constructos colere coepit, etiamsi in certis intervallis denuo a quantitate in accentuationem degressus est. At versus suos iuvenes Latinos, quos prius scripserat et rhythmicè modulaverat, nunc typis edere et divulgare iam noluit. Quod eo magis nobis dolendum esse videtur, cum in iis versus occurrunt, qui incredibili dulcedine audientium aures mulcere eorumque animos rapere possunt. Cuius artis tamquam exemplar eximium *Mutus de Osoje* hic extollitur, quod (similiter atque archetypus Slovenicus Antonii Aškerc) ex undecim strophis nibelegicis compositum est.

Etiamsi Silvestris Kopriva versio balladae *Mutus de Osoje* in ephemeride nostra iam anno 1992 edita est (cf. ŽA 41-42, 1996, p.78), hic et nunc mendis typographicis purgata denuo divulgatur.

Anton Aškerc – Silvo Kopriva Mutus de Osoje

„Saluto vetus, fuscum te monasterium,
et te, tranquillum planum lacus smaragdinum!
Praeclara margarita tu Carantaniae,
invenietne pacem cor meum apud te?“

Quis es, viator hospes, qui tecum loqueris?
Et iuxta lacum pulchrum hac via graderis?
Est gradus tibi fortis, statura nobili,
sunt oculi vivaces, sed vultus pallidi.

Ad portam monasteri viator venerat.
En illic abbas canus senexque ambulat.
Sed advena est mutus et nihil loquitur.
Responsum scriptum abbas ab eo traditur.

„Quid lego, quae scripsisti? Tu Roma veneras?
Hic apud nos manere, pacem desideras?
I mecum, homo pie! Si fido corde es,
nunc nobis uti servus, si vis, hic servies!“

Demisso intrat domum cum abba capite.

Negotiorum ima gerit quotidie.
Et primus ille surgit multoque mane iam,
postremus somno dulci it semper obviam.

Iam nemo est, qui quaerat, quis sit et unde is,
natalis ubi locus et cuius generis.
Ignotus, sicut venit, hic manet omnibus.
Cum eo quis loquatur? Est mutus, tacitus!

Ut servum visat aegrum, it abbas hodie.
In cella mutus iacet confrater tacite.
En, hic in lecto duro aegrotum miserum:
huic muto abbas portat Sacrum Viaticum.

„O pater bone, audi, nunc locuturus sum!“
Facitne verba mutus? ... Fitne miraculum?
Non inter nos hic annos bis ternos fuerat?
Nunc bene loqui potest, non ante poterat!

Et suam lente levat nunc conscientiam ...
De spatiis turbatis – o longam fabulam!
De sancto Stanislavo narrat episcopo,
cui olim cor transfixit, iratus, gladio ...

Et cum in cellam venit aurora tertia,
cantantur defunctorum in choro carmina.
In cathedrali mutus in arca servus est,
in parametris nigris pro eo missa est.

Et pater Tencho missam cantabat, orans sic:
„Polonus rex erat, scis, rex Boleslaus hic ...
Agebat mutus noster, en, poenitentiam.
O Deus, sume eius in coelum animam!“

Deslica in ribica – Virgo et piscis

Virgo en petitem it
in altos montes aquam.
Aquam haurit limpidam
simulque capit piscem.

Piscis orat virginem:
Ah, sine me spirare,
opto etiam vivere
et ludo hic vacare!
Virgo erat misericors,
emisit piscem nare.

Piscis nare incipit
et virginem conspergit.

Romanian
votives
Rythmic
Adm. 10/11

R. Gantar

Tua pax

In conclave saepe meo claudio ut monachus me
Labris sibila dans exprimo cantica mi.

Perque fenestram mite torrens, spectro aliquando,
Interdum muro mi caput incutio?

Non resero portas, expando neve fenestras.

Formido perquam, me tenet angor edax.

Tantum tute venis ad me per ianuam apertam.

Quandocumque venis, pervigil angor abest.

Uinque tuam exquiras pacem, portaeque fenestraeque
Exstant tum late nempe aditu patulae.

Tecum nonnumquam ducis mepte in regionem,
In qua fratres sunt cuncti homines placidi.

Tu quid abis iterum? Nam pax tua melior tum,
Formido, rursus me timor angit atrox.

12

Manuscript